

Gods verdwijnen achter de horizon

Over de ontwikkeling van mijn theologisch denken

Uitgangspunt

Ik heb in eerste instantie een thomistische scholing gehad in de theologie. Dat hield in, dat de invloed van de theologie van Thomas van Aquino (1225-1274) op mijn theologisch denken heel groot geweest is. Dat had voor mij niet alleen negatieve kanten. Van hem heb ik geleerd, dat de menselijke rede een geschikt instrument is om over geloofszaken na te denken, ook al mag ze niet het laatste woord hebben. Het geloof mag er dan absurd uitzien, bij nader inzien zitten er veel rationele aspecten aan vast. De theologie van Thomas gaf me het bevrijdende gevoel, dat de hele wereld transparant in elkaar zat (dat gevoel ben ik naderhand volledig kwijt geraakt). Wat me bij hem boeide, was zijn 'panoramische kijk op het universum'. Om het in zijn termen te zeggen: aan de top van heel de schepping staat God als de zuivere act en subsisterend zijn, volkomen enkelvoudig en oneindig volmaakt. Daaronder volgt de geschapen werkelijkheid, beginnende bij de eindige zuivere geesten (de engelen) en lopend naar de stoffelijke substanties (de anorganische stof, de planten, de dieren en de mensen), waarvan de mens met zijn geestelijke ziel het hoogtepunt vormt. Alles was op elkaar betrokken en uiteindelijk op God gericht. Vandaar dat de twee kernwoorden uit de theologie van Thomas waren: participatie en transcendentie. Participatie van het lagere aan 'de ware werkelijkheid' (God) en transcendentie van die 'ware werkelijkheid' over het lagere. Ik heb jarenlang van deze thomistische helderheid genoten. Ik kan me daarom ook nu nog zo goed voorstellen, waarom de romanschrijver en taalkundige Umberto Eco (1932) niet uitgepraat raakt over de Middeleeuwse denkwereld. Lag voor mij de aantrekkingskracht op de theologische helderheid, bij Eco ligt dit op het esthetische vlak. Hij zag, hoe het speculatieve en mystieke denken kon samengaan met een esthetische theorie over het schone, waarin de zintuigen een belangrijke rol speelden. En dat voor zo'n spirituele man als Thomas.

Maar de helderheid van denken van Thomas van Aquino was voor mij niet voldoende om me 'bij de tijd te voelen'. Ik had in mijn studiejaren een grote honger naar kennis, die me buiten de traditioneel-theologische paden bracht.

Op het spoor van de negatieve theologie

Tijdens mijn docentschap in Valkenburg publiceerde ik een aantal artikelen in populaire tijdschriften en hield lezingen over bepaalde kwesties uit mijn vakgebied. Bij het nalezen van de artikelen merk ik, hoezeer de titels een graadmeter waren voor de sfeer en ontwikkeling van mijn theologisch denken in die periode. Een kleine bloemlezing: *We zijn maar mensen* (1961), *Leven op vraagtekens* (1961), *De vrijheid der kinderen Gods* (1961), *Geloven tegen alle geloof in* (1962), *Het Godsgemis van deze tijd* (1962), *De mens als rechtvaardige en zondaar tegelijk* (1963), *Op weg naar een mondige geloofswereld* (1964). In mijn bijdrage aan de bundel 'Crisis van het ambt' (1964) legde ik uit, hoezeer ik was gegrepen door de visie van Bonhoeffer op de moderne tijd en door zijn uitspraak, dat we in de moderne tijd moeten leven

‘alsof God niet bestaat’. Ik schrijf hierin: ‘In het hedendaagse Godsbesef is er ruimte gekomen voor de onmacht van het denken en de leegheid van het gevoel, omdat God alles te boven gaat. Men is nadruk gaan leggen op de transcendentie van God, uitgedrukt in woorden als: het godsgemis, het zwijgen Gods, de afwezigheid van God in deze wereld’. Het zijn allemaal woorden, die ook in de negatieve theologie werden gebruikt.

Er is een tekst in het Nieuwe Testament, die voor mij het paradoxale karakter van het christendom goed weergeeft: ‘Als ziende de Onzienlijke’ (Hebr.11,27). Met deze tekst raakte ik thuis in de wereld van de paradoxen, waarin gedacht werd in termen van: God is volheid en leegte, weten en niet-weten. Deze paradoxen hebben mij in de richting geduwd van de negatieve theologie, die hier veel meer oog voor had dan de traditionele kerkelijke theologie, waarin ik gevormd was. Pseudo-Dionysius, een mystieke theoloog rond 500 na Christus, Nicolaas van Cusa (1401-1464) waren de grondleggers van de negatieve theologie, die er van uit gaat, dat God onkenbaar en onbeschrijfbaar is. Alle begrippen en namen ontlene wij aan onze wereld. Pas als de mens zich ontdaan heeft van alle woorden en begrippen, staat hij open voor de mystieke vereniging met God. Ik had het idee, dat ik eigenlijk een stap verder moest gaan. Als alle woorden en begrippen losgelaten moeten worden om God te kunnen bereiken en men geen aanleg heeft voor mystiek, moet de mens dan ook God niet loslaten als onbereikbaar en irrelevant? Tot die conclusie ben ik inderdaad gekomen. God woont in het ontoegankelijke licht. Het is niet daarom niet meer van belang of Hij bestaat ja of nee. In ‘Crisis van het ambt’ zeg ik hierover: ‘Daar waar God zwijgt, mag je hem ook rustig laten zwijgen. Er is een doodgewone rust ingetreden, waarin de zelfverzekerdheid van gelovige en atheïst verdwenen is, waar geen gebed of wanhoop meer optreedt. De mens lijdt niet meer aan zijn ‘hemelse’ gefrustreerdheid’. Het zijn algemene woorden om mijn eigen situatie te typeren. De afwezigheid van God heb ik als een bevrijding ervaren. Hiermee was ik ook verlost van alle verwoede pogingen om te bewijzen, dat er toch ‘iets’ moet bestaan of van het poneren van de zekerheid, dat God niet bestaat. Dit inzicht betekende wel het einde van mijn theologische loopbaan.

(zie Yvra van Dijk, Leegte, leegte die ademt, Nijmegen 2006, blz. 33, 85vv)